

**Grzegorz Welik, *Ziemiaństwo guberni siedleckiej 1867-1912*,
Wołyńskie Stowarzyszenie „Równy Start”, Fundacja Rozwoju
Badań Regionalnych „Sigillum”, Siedlce 2009, ss. 245**

Wśród warstw społecznych, odgrywających kluczową rolę w wielu dziedzinach życia Polaków pod zaborami, wymienić należy ziemiaństwo, które przez całe dziesięciolecie XIX wieku pozostawało grupą dominującą w dziedzinie politycznej, kulturalnej, społecznej, gospodarczej. Piękną kartę zapisało sobie w czasach zaborów, kultywując tradycje patriotyczne w bardzo ważnym okresie podtrzymania tożsamości narodowej Polaków.

W historiografii polskiej po II wojnie światowej ta grupa społeczna nie cieszyła się zbyt dużą popularnością wśród historyków. Jeśli podejmowano badania naukowe poświęcone ziemiaństwu to wynik tych badań miał z góry określoną tezę, dyktowany był ideologicznymi realiami historiografii Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Powszechne stały się wówczas określenia ziemian mianem „próżniaczej” klasy obszarniczej, obszarników żyjących na rachunek ludności wiejskiej itp., mające zdecydowanie pejoratywny wydźwięk. Badania powojennych dziesięcioleci – w tej dziedzinie bardzo zaniedbane, a przede wszystkim subiektywne – obecnie są nadrabiane. Minione dwudziestolecie przyniosło szereg istotnych opracowań naukowych, poświęconych ziemiaństwu na ziemiach trzech zaborów, w tym także monografiom poświęconym poszczególnym regionom.

Zaliczyć do nich należy monografię ziemiaństwa guberni siedleckiej w latach 1867-1912. Jej autorem jest Grzegorz Welik, absolwent Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, historyk regionalista, autor licznych publikacji naukowych (poświęconych m.in. ziemiaństwu, szlachcie, unitom podlaskim, prasie podlaskiej, źródłom do dziejów regionu) oraz kilkuset artykułów prasowych opublikowanych na łamach m.in. „Tygodnika Siedleckiego”, „Naszego Czasu”, „Nowego Echa Podlasia”, „Kurier Siedleckiego”, „Nowin Podlaskich”, dotyczących dziejów Mazowsza, Lubelszczyzny i Podlasia. W uznaniu zasług w popularyzacji wiedzy historycznej Autor uhonorowany został Nagrodą im. Ludomira Benedyktowicza. W dorobku naukowym G. Welika szczególne miejsce od kilkunastu już lat zajmuje ziemiaństwo, któremu poświęcił kilkadziesiąt artykułów naukowych, omawiających m.in. stosunek właścicieli ziemskich do ówczesnych wydarzeń politycznych¹, działalność społeczno – gospodarczą² i kulturalną³.

¹ Z najważniejszych artykułów z dorobku Autora warto wymienić m.in.: G. Welik, *Ziemiaństwo i szlachta podlaska wobec powstania styczniowego*, [w] *Rok 1863 na Podlasiu*, pod redakcją H. Mierzwińskiego, Siedlce 1998, s. 63-84; tenże, *Od powstania styczniowego do rewolucji 1905 r. Stosunek ziemian guberni siedleckiej do najważniejszych wydarzeń politycznych i społecznych w regionie*, „Prace Archiwalno – Konserwatorskie”, z. 15 (2006), s. 81-116; tenże, *Ziemiaństwo w akcji gminnej w guberni siedleckiej w czasie rewolucji 1905 roku*, [w] *Dziedzictwo rewolucji*

Głównym celem przyświecającym G. Welikowi przy pisaniu pracy było zaprezentowanie portretu zbiorowego ziemian guberni siedleckiej oraz ukazanie ich działalności gospodarczej, społecznej, politycznej i kulturalnej w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. „Praca – jak czytamy *Wstępie* – ma na celu próbę ukazania całokształtu życia właścicieli ziemskich w guberni siedleckiej w okresie pouwłaszczeniowym. Przyjęcie ram terytorialnych guberni siedleckiej do prowadzenia badań nad ziemiaństwem pociągnęło za sobą konieczność zachowania również ram chronologicznych jej funkcjonowania”⁴.

Monografia ziemiaństwa w guberni siedleckiej składa się z siedmiu rozdziałów. W rozdziale pierwszym – będącym z założenia rozdziałem wstępnym – Autor ukazał fizjografię, utworzonej przez władze rosyjskie w 1867 roku guberni siedleckiej. Sporo miejsca poświęcono także strukturze wyznaniowej guberni, stosunkom administracyjnym, sądowiczym i oświatowym, charakterystyce warunków glebowych oraz strukturze agrarnej. Scharakteryzowano również uprzemysłowienie guberni (w tym względzie gubernia należał do najslabiej uprzemysłowionych terenów Królestwa Polskiego) oraz aktywność polityczno – społeczną jej mieszkańców.

W następnych rozdziałach Autor skupił się na ukazaniu roli ziemiaństwa guberni siedleckiej w życiu gospodarczym, politycznym, kulturalnym i społecznym. Rozdział drugi – *Właściciele ziemscy w guberni* – to swego rodzaju portret zbiorowy ziemian guberni siedleckiej. Na podstawie analizy spisów ziemian, sporządzanych co kilkanaście lat od 1846 do 1909 roku, zaprezentowano m.in. ich strukturę rodową. Pozwoliło to na wyodrębnienie z tej grupy arystokracji (m.in. Woronieccy, Światopełk – Mirscy, Aleksandrowiczowie, Krasieńscy, Plater – Zyberk) oraz wskazanie ziemian zasiedziały od kilku pokoleń (Bądryńscy, Dernałowiczowie, Bujalscy, Godlewscy i inni) oraz tych, którzy przybyli na te tereny stosunkowo niedawno (np. gen. Stanisław Kierbedź, właściciel majątku Neple, czy dr Stanisław Nasiłowski, właściciel Puczc i Klimczyc).

W kolejnym rozdziale – *Gospodarka wielkiej własności ziemskiej w guberni* – Autor skupił uwagę na działalności gospodarczej ziemiaństwa. Przedstawiono tu także strukturę agrarną właścicieli ziemskich, rozpoczynając rozważania na ten temat od czasów wprowadzenia dekretu uwłaszczeniowego. Szeroko zarysowane zostały także ogólne tendencje w gospodarce ziemiańskiej Królestwa Polskiego z uwzględnieniem terenów guberni siedleckiej.

1905-1907, pod redakcją A. Żarnowskiej, A. Kołodziejczyka, A. Stawarza i P. Tusińskiego, Warszawa – Radom 2007, s. 345-360.

² Kwestiom społeczno-gospodarczym poświęcone zostały m.in. następujące artykuły: Tenże, *Gospodarcza rola wielkiej własności ziemskiej na przelomie XIX i XX wieku*, [w] *Przemiany administracyjno-gospodarcze na Ziemi Łosickiej XV-XXI wiek*, red. A. Indraszczyk, Warszawa – Łosice 2006, s. 103-115; tenże, *Charakterystyka siedzib ziemiańskich w guberni siedleckiej na przelomie XIX i XX w.*, [w] *Dziedzictwo duchowe i materialne szlachty podlaskiej od XIX w. do III Rzeczypospolitej*, red. S. Kordaczuk, Siedlce 2006, s. 13-32.

³ Tenże, *Życie codzienne ziemiaństwa guberni siedleckiej 1867-1914. Wychowanie i wykształcenie*, „Wiadomości Ziemiańskie”, nr 19 (2004), s. 26-31; tenże, *Życie codzienne ziemiaństwa guberni siedleckiej 1867-1915. Życie towarzyskie*, „Wiadomości Włociańskie”, nr 21 (2005), s. 8-11; tenże, *Działalność ziemian na wsi podlaskiej (1864-1914)*, „Prace Archiwalno – Konserwatorskie na Terenie Województwa Siedleckiego”, z. 8 (1930), s. 104-119.

⁴ Tenże, *Ziemiaństwo guberni siedleckiej 1867-1912*, Siedlce 2009, s. 6.

Czwarty rozdział ukazuje stosunek ziemiaństwa do najważniejszych wydarzeń politycznych i społecznych na ziemiach polskich. Głównym punktem wyjścia do dalszych wywodów było powstanie styczniowe, którego brzemień miało znaczący wpływ na stosunek do wydarzeń z kolejnych dziesięcioleci. Omówiono tu ponadto stosunek ziemiaństwa do istotnych kwestii politycznych drugiej połowy XIX i początku XX wieku, m.in. do sprawy unickiej, rewolucji 1905-1907 roku, rozwoju polskiej oświaty. Korzystając z akt rosyjskiej żandarmerii Autor zaprezentował także działalność narodową ziemian oraz scharakteryzował poszczególne sylwetki przedstawicieli tej grupy, najbardziej zaangażowanych w działalność polityczno-społeczną.

Kolejny, piąty rozdział poświęcony został aktywności społecznej ziemian w legalnych organizacjach społecznych, kulturalnych i gospodarczych, takich jak Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, Centralne Towarzystwo Rolnicze, Towarzystwo Zjednoczonych Ziemianek, Towarzystwie Oświaty Narodowej i Polskiej Macierzy Szkolnej. Udział ziemiaństwa w tych organizacjach przyczynił się w istotny sposób do podniesienia rozwoju gospodarczego, społecznego, oświatowego guberni.

Przedostatni rozdział omawianej pracy ukazuje życie codzienne ziemiaństwa. Na podstawie analizy zbiorów dworskich bibliotek i archiwów odtworzono zainteresowania intelektualne, oraz omówiono życie towarzyskie i rodzinne właścicieli ziemskich. W ostatnim rozdziale, nawiązującym do poprzedniego, zaprezentowano charakterystykę siedzib ziemiańskich. Szeroko scharakteryzowano najciekawsze zespoły pałacowe i dworskie, będące dziś jednymi z najbardziej interesujących zabytków Południowego Podlasia, Wschodniego Mazowsza i Lubelszczyzny.

Na końcu rozprawy zamieszczono trzy interesujące aneksy: *Spis właścicieli ziemskich w guberni siedleckiej i ich majątków w 1888 roku*; *Spis ziemian z guberni siedleckiej uznanych przez carskie władze za najbardziej nieprawomyślnych*, sporządzony na podstawie akt Siedleckiego Gubernialnego Zarządu Żandarmerii, zawierający informacje o „wywrotowej”, antyrosyjskiej postawie ziemian z guberni siedleckiej. Trzeci aneks pt. *Poziom wykształcenia ziemian guberni siedleckiej na początku XX wieku* sporządzono na podstawie spisów ziemian z 1906 i 1908 roku, pochodzących z Archiwum Państwowego w Siedlcach.

Praca niniejsza jest efektem wieloletnich badań źródłowych Autora, poświęconych właścicielom ziemskim Podlasia. Autor opiera swoje rozważania m.in. na aktach z zespołu Zarządu Żandarmerii z powiatów bialskiego, radzyńskiego, łukowskiego, garwolińskiego, znajdujących się w Archiwum Państwowym w Lublinie. Ponadto szeroko wykorzystane zostały materiały archiwalne z Archiwum Państwowego w Siedlcach (akta notarialne Bronisława Wrońskiego, Jana Saniewskiego, zespoły hipoteczne Łukowa, Sokołowa Podlaskiego, Węgrowa, Siedlec, Garwolina, a także Akta Zarządu Naczelnika Siedleckiego Oddziału, akta Siedleckiego Gubernialnego Zarządu Żandarmerii oraz akta Siedleckiego Powiatowego Zarządu Żandarmerii). Znajdujące się w tych aktach raporty i donosy dotyczące ziemian, podejrzewanych przez władze rosyjskie o działalność antypaństwową, posłużyły do badań nad działalnością polityczną, społeczną i kulturalną.

Nieocenionymi źródłami, z których G. Welik bardzo umiejętnie korzystał, były także pamiętniki i wspomnienia (m.in. Ignacego Chrzanowskiego, Kajetana Kra-

szewskiego z Romanowa, Włodzimierza Czetwertyńskiego z Milanowa, Marii z Łubińskich Górskiej, Tymoteusza Łuniewskiego z Korytnicy, Teresy i Władysława Tatarkiewiczów, Kazimierza Popiela z Turny i innych). Kopalnią wiedzy okazały się urzędowe wydawnictwa statystyczne, jak np. *Obzor Siedleckoj Guberni czy Pamiatnaja Kniżka Siedleckoj Guberni*. Osobną grupę źródeł stanowiła prasa regionalna i centralna, m.in. „Głos Podlasia”, „Gazeta Podlaska”, „Tydzień Podlaski”, zaś z prasy centralnej – „Ekonomista”, „Gazeta Rolnicza”, „Ziemiańska”, „Wieś i Dwór” i inne.

Ważnym źródłem okazała się także dokumentacja ewidencyjna założeń pałacowo – ogrodowych, zgromadzona przed laty przez funkcjonujące wówczas Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków w Białej Podlaskiej. Dokumentacja ta pozwoliła na szeroką charakterystykę siedzib ziemiańskich oraz założeń dworskich. Pracę wzbogacają liczne ilustracje siedzib ziemiańskich w guberni siedleckiej, pochodzące głównie z „Tygodnika Ilustrowanego”, „Gazety Rolniczej”, „Głosu Podlasia” oraz zbiorów prywatnych prof. Arkadiusza Kołodziejczyka, Artura Ziontka, Pawła Jana Górskiego.

Praca G. Welika w interesujący sposób prezentuje wartości kultywowane przez ziemian guberni siedleckiej – konserwatyzm, patriotyczne wychowanie, przywiązanie do wolności oraz tradycji rodzinnych i narodowych, kult dla życia rodzinnego, religijność itp. Wartości powyższe pozwoliły przetrwać tej grupie w najcięższych czasach rusyfikacji na tych terenach.

Opracowanie wydane zostało starannie, zamieszczone w książce ilustracje, indeks osób oraz miejscowości ułatwiają korzystanie z pracy. Monografia niniejsza jest bez wątpienia ważnym wydarzeniem w dziejopisarstwie nie tylko Podlasia, ale także w historiografii poświęconej ziemianstwu na ziemiach polskich. Jest bez wątpienia pierwszym, rzetelnym i dokładnym opracowaniem naukowym, tak szeroko ukazującym różne aspekty aktywności właścicieli ziemskich.

Podsumowując, stwierdzić należy, że Autor wykorzystując szereg materiałów archiwalnych, pamiętników i wspomnień oraz opracowań naukowych interesująco zaprezentował wszystkie przejawy aktywności politycznej, gospodarczej, kulturalnej i społecznej ziemian w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, kreśląc przy tym ich dokładny portret zbiorowy.

Emil Noiński